

Marijana Korunek

Zaštitna arheološka istraživanja provedena od 1953. do 1955. godine na lokaciji srušene crkve sv. Mihovila Arhandela u Mihovljanu kod Čakovca

Marijana Korunek
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Varaždinu
HR - 42000 Varaždin, Gundulićeva 2

UDK: 904:726.54(497.5-37Čakovec)
902.2(497.5-37Čakovec)
Stručni rad/Professional Paper
Priljubljen/Received: 12. 11. 2010.

Ključne riječi: Mihovljan, sv. Mihovil, sakralna arhitektura, zaštitna arheološka istraživanja, kamena plastika, gotika, barok

Key Words: Mihovljan, St Mihovil, sacral architecture, protective archaeological research, stone sculpture, Gothic, Baroque

Crkva sv. Mihovila Arhandela, prema svim dostupnim podacima, bila je gotička, barokizirana građevina, koja je do 1789. g. bila župna crkva grada Čakovca. Tijekom 19. st. u potpunosti je srušena, a njezini su temelji postali ugroženi 50-ih godina 20. st. zbog djelovanja ciglane, a samo brzom reakcijom službe zaštite u razdoblju od 1953. do 1955. g. na ovoj su lokaciji provedena zaštitna arheološka istraživanja. U ovom se radu daje uvid u tijek tih istraživanja i njihovu metodologiju, te se analiziraju svi dostupni podaci o samoj građevini radi dobivanja što je moguće jasnije slike, jer danas na terenu njezini ostaci nisu očuvani, pa nam je postojeća, iako manjkava dokumentacija jedini izvor podataka.

UVODNE NAPOMENE

Stara župna crkva sv. Mihovila Arhandela nalazila se SI od današnjeg Čakovca u naselju Mihovljanu, s lijeve strane ceste Čakovec – Novo Selo Rok, na povišenu terenu, koji je izvanredan strateški položaj, jer se s te lokacije pruža pogled preko južnog Međimurja sve do Kalnika i Ivančice. Izvorno je bila gotička građevina na kojoj je tijekom stoljećâ izvršeno nekoliko pregradnji. Lađa je sredinom 18. st. srušena do temelja, te je izgrađena nova, barokna, uz očuvano gotičko svetište. Ova crkva bila je župna crkva Čakovca do 1789. g., kada je župa ukinuta i premještena na franjevačku crkvu u Čakovcu¹. Potkraj 18. st. mihovljanska crkva, zbog razvoja trgovišta Čakovec, sve više ostaje na margini, a mnogim je vjernicima bilo nekako prikladnije ići u franjevačku crkvu u

Čakovcu nego u tričetvrt sata udaljenu crkvu u Mihovljanu². Kako je ukinućem župe crkva izgubila na značenju, počela je postupno propadati, a znamo da je još stajala 1841. g., ali na katastarskoj skici iz 1859. g. već nije ucrtana (sl. 1).

Dosada su arheološka istraživanja provedena 1950-ih godina na lokaciji srušene crkve sv. Mihovila Arhandela spominjana samo sporadično, kao manji zahvat, a prihvaćeno je mišljenje da je ostatke crkve srušila ciglana, te da je lokalitet u potpunosti uništen, što su prihvatili i neki autori³. Međutim, analiza dostupnih podataka pokazala je da je situacija ipak bila malo drukčija. Naime, na lokaciji srušene crkve sv. Mihovila Arhandela provedena su od 1953. do 1955. g. opsežna zaštitna arheološka istraživanja, jer je iskop ciglane ozbiljno ugrozio temelje crkve (sl. 3). Nakon istraživanja većina je temeljnih zidova planski rastavljena kako bi se izvadili spoliji, koji su prevezeni u novoosnovani Gradski muzej u Čakovcu. Međutim, nakon vađenja spolija neki su zidovi djelomično ostavljeni na terenu, ali nije poznato jesu li u konačnici i oni uklonjeni.

Danas je najveći dio terena na kojem se nalazila crkva snižen iskopom ciglane do podnožja brežuljka (sl. 2). Na fotografiji (sl. 3) se vide temelji crkve u vrijeme iskopa, dok uvidom u današnje stanje ne možemo biti sigurni je li išta od ovog lokaliteta očuvano zbog denivelacije (sl. 2). Najvrjednija građa pronađena u ovim arheološkim istraživanjima bila je dio prvog postava čakovečkog muzeja postavljenog 1955. g.⁴

O izgledu i dimenzijama same crkve imamo dosta šture podatke u kanonskim vizitacijama, a dokument-

1 Kapun, V. (2009.): *Franjevci u Čakovcu*, Čakovec, 88; Damiš, I. (1993.): O nestaloj crkvi sv. Mihovila u selu Mihovljan kod Čakovca, *Marulić - Hrvatska književna revija* 26/1993, 5, Zagreb, 770; Damiš, I. (1994.): *Iz prošlosti župe Čakovec*, Zagreb, 136.

2 Damiš, I. (1993.): nav. dj.: 770; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 135.

3 Damiš, I. (1993.): nav. dj.: 770; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 136-137; Kalšan, V. (2003.): *Mihovljan 1203-2003*, Čakovec, 40; Kapun, V. (2009.): nav. dj.: 82.

4 Ilijanić, M. (1956.): Muzej Međimurja u Čakovcu, *Vijesti društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske* 1, Zagreb, 13.

1 Katastarska skica Mihovljana iz 1859., lokacija crkve i staroga župnog dvora na k. č. 191 i 192 (Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar Čakovec)

Cadastre sketch of Mihovljana from 1859, location of the church and old parish house on cadastre lots 191 and 192 (State Geodetic Administration, Cadastre Branch Office Čakovec)

acija o arheološkim istraživanjima nije potpuna. Ovom građevinom i zaštitnim arheološkim istraživanjima nije se bavilo mnogo autora, kao ni nalazima koji su tom prilikom pronađeni, što pomalo začuđuje s obzirom na značenje koje joj se pripisuje. Ranije je o crkvi pisala A. Horvat⁵, dok nam M. Ilijanić⁶ daje kratki opis provedenih arheoloških istraživanja. U novije vrijeme njezin su tlocrt pokušali rekonstruirati I. Srša⁷ i Z. Balog⁸.

Metodologija primijenjena u istraživanjima provedenima 50-ih godina 20. st, danas se više ne primjenjuje, jer je razvojem arheološke struke jačala i svijest o važnosti očuvanja ovog segmenta baštine *in situ*. No, kada se provedena istraživanja stave u kontekst vremena i političkih prilika, shvaćamo koliki su trud i zalaganje uloženi za njihovu provedbu kako lokalitet ne bi bio u potpunosti devastiran. Upravo ovo iskopavanje u Mihovljanu prvo je poznato zaštitno arheološko istraživanje na području Međimurja. Ovdje će se najveća pažnja posvetiti upravo samim istraživanjima i zalaganju tadašnjih konzervatora da spase najviše što se može, te da spriječe devastaciju objekta koji se kroz najveći dio literature navodi kao najvažniji srednjovjekovni sakralni spomenik u Međimurju. Nakon pomnije analize svih dostupnih poda-

taka o provedenim istraživanjima, nažalost, nije moguće sa sigurnošću determinirati građevinske faze crkve, kao ni rekonstruirati njezin tlocrt.

POVIJESNI PODACI O IZGLEDU CRKVE

O izgledu same crkve imamo vrlo malo podataka, a njezin jedini poznati prikaz nalazi se na oltarnoj pali sv. Nikole u slavi, na glavnom oltaru franjevačke crkve u Čakovcu, koja je datirana u sredinu 18. st. U prvome planu nalazi se grad Čakovec sa Starim gradom i franjevačkom crkvom sa samostanom, dok se u daljini, na brežuljku, vidi župna crkva u Mihovljanu (sl. 4). Prikazana je kao manja građevina kojoj se i svetište i lađa nalaze pod istim krovom, a čini se i da su jednake širine. Na južnom zidu ima tri veća i dva manja prozora, a zapadni crkveni zid nije prikazan kao zidna ploha, nego se krovnište na tom dijelu uvlači, što bi potvrđivalo podatke kanonskih vizitacija koji govore o drvenome predvorju ispred zapadnoga pročelja. Nad zapadnim dijelom krovništa izdiže se manji zašiljeni tornjić, za koji vizitatori navode da je bio drven. Jugoistočno od crkve prikazana je prizemnica, najvjerojatnije župni dvor. Ovdje vidimo crkvu prije njezina proširenja 1747. g., jer je tada uz netaknuto gotičko svetište podignuta nova i prostrana lađa, a nedugo zatim crkva dobiva zidani zvonik. Na ovome prikazu nema bočnih kapela koje spominju vizitatori, pa, iako je on vriedan, ipak ga treba uzeti s određenim zadržkama.

Prema dosada poznatim pisanim izvorima, prostor današnjeg Međimurja spominje se prvi put 1203. g., kada

5 Horvat, A. (1956.): *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb, 52-55.

6 Ilijanić, M. (1957): Iskapanja bivše čakovečke župne crkve u Mihovljanu, *Muzeji – muzeološko-konzervatorski časopis* 11-12 1956-1957, Zagreb, 106-109.

7 Srša, I. (1994.): O međimurskim srednjovjekovnim župama i njihovim crkvama, *Kaj* 4-5, Zagreb, 127-154.

8 Balog, Z. (2004): Lepoglavsko-ptujskogorska grupa i uloga Hermanna Celjskog u difuziji parlerijanske gotike u Hrvatskoj, *Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 47-59.

2 Lokacija srušene crkve sv. Mihovila Arhanđela u Mihovljanu, stanje 2010.

Location of the demolished Church of St Mihovil the Archangel in Mihovljan, state in 2010

3 Pogled na otkop ciglane i na temelje crkve sv. Mihovila; snimano sa SI; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16875)

View of the excavation of the brickyard and foundations of the Church of St Mihovil; shot with SI; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for cultural heritage INDOC activities, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no.:16875)

kralj Emerik daje privilegij svima onima koji borave na zemlji sv. Mihaela (Mihovila), koja se nalazi između Mure i Drave⁹. Najvjerojatnije se ovo odnosi na župu sv. Mihovila Arhanđela u Mihovljanu i na stanovnike njezinih posjeda. Dodatna potvrda toj teoriji može se naći u popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. g.¹⁰, gdje je navedena samo jedna župa na prostoru između Mure i Drave s tim titularom, a ni kasnije ovoga sveca ne nalazimo nigdje drugdje u Međimurju. Baš zbog identifikacije zemlje sv. Mihaela spomenute 1203. g. s crkvom sv. Mihovila Arhanđela u Mihovljanu, možemo tvrditi da je ovo sakralno mjesto imalo dugu tradiciju, te se osnivanje župe može pomaknuti u 12. st. U sljedećem popisu župa zagrebačke biskupije iz 1501. g. ova je crkva navedena kao crkva sv. Mihovila kod Čakovca, *sancti Michaelis sub Chaktornya*¹¹, te se otada u svim daljnjim vizitacijama veže uz Čakovec ili uz sam Mihovljan. Najstarije poznate podatke o samoj crkvi nalazimo u zapisniku kanonskih vizitacija iz 1660. g., gdje se navodi da u Mihovljanu kod Čakovca postoji župna crkva sv. Mihovila koja ima tri oltara, te drveni zvonik s tri zvona¹². Vizitator Ivan Zubić 1688. g. daje nešto više informacija, pa tako navodi: crkva se nalazi na brežuljčiću, solidno je građena od kamena i pokrivena crijepom, kao i obje kapele koje su prigradene crkvenoj lađi, ima nad svetištem svod, a nad lađom dr-

4 Oltarna pala s glavnog oltara franjevačke crkve sv. Nikole u Čakovcu, ulje na platnu, detalj na kojemu je prikazana crkva sv. Mihovila Arhanđela u Mihovljanu

Main altar relief plate in the Franciscan Church of St Nicolas in Čakovec, oil on canvas, details showing the Church of St. Mihovil the Archangel in Mihovljan

veni strop, čitava je potaracana ciglom, ima drven kor i propovjedaonicu od rezanog kamena, u unutrašnjosti ima četiri oltara (glavni posvećen Sv. Trojstvu i sv. Mihovilu), ispred ulaza u crkvu nalazi se drveno predvorje, a nad njim je toranj s tri zvona koji je podignut na četiri hrastova stupa, oko crkve je slabo ograđeno groblje, a istočno od crkve nalazi se župni dvor¹³. Zagrebački kanonik Nikola grof Nadaždi u svojem izvještaju iz 1693. g. navodi: crkva

9 Frančić, A. (2000.): Prvi spomen Međimurja, *Kaj* 1-2, Zagreb, 64-65.

10 Buturac, J. (1984): Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU LIX*, Zagreb, 102.

11 Isto: 102.

12 Horvat, R. (1993.): Zagreb, 1944.; pretisak Čakovec, 85.

13 Isto: 150; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 132.

ima četiri oltara (glavni posvećen sv. Mihovilu, a njemu nalijevo nalazi se oltar sv. Ivana Evanđelista, a po načinu kapele pod svodovima se nalaze oltari Blažene Djevice Marije i sv. Antuna Padovanskog), ima novi kor, zidanu propovjedaonicu blizu oltara sv. Ivana, jednu grobnicu pod sakristijom, a drugu u crkvenoj lađi, te drveni tornjić pred vratima, koja u nju vode sa zapadne strane¹⁴. Vizitator Ivan Leskovar je 1698. g. zapisao: crkva je od temelja zidana na brežuljku, pokrivena je crijepom, nad prostanim svetištem ima svod, u lađi je drveni strop na kojem su oslikani razni likovi, desno od svetišta postoji zidana i nadsvođena sakristija iz koje vode vrata na groblje, na sjevernu stijenu prislonjena je zidana i lijepa propovjedaonica, drveni kor nalazi se iznad glavnog ulaza u crkvu pred kojim je podignut drveni i dosta prostrani toranj, u crkvi su četiri oltara (dva se nalaze u kapelicama kod sjeverne i južne stijene), čitava je crkva dostojno potaracana ciglom, u svetištu pred velikim oltarom uređena je grobnica za župnike, u lađi je opća grobnica u koju može stati oko 40 ljesova, ispovjedaonica se nalazi u sjevernoj kapeli sv. Antuna Padovanskog, a oko crkve je dobro ograđeno groblje¹⁵. Zagrebački kanonik Ivan Mužinić je 1716. g. zapisao da je nedavno podignut novi župni dvor, koji je od crkve udaljen 100 koraka, a za crkvu samo navodi da je opremljena svim potrepnostima za službu Božju¹⁶. Isti je vizitator posjetio crkvu i 1720. g., te navodi da je u crkvi našao novi oltar sv. Ivana Evanđelista koji još nije bio dovršen, a spominje i župni dvor čija je izgradnja bila dovršena, a koji je u prizemlju bio od hrastova drveta, a na katu od pletera¹⁷. Najvrjednije podatke donosi nam Josip Bedeković koji je bio u crkvi sv. Mihovila 1741. g., te je njezin opis objavio u svojoj knjizi tiskanoj 1752. g., gdje, među ostalim, navodi: osnovao ili izgradio ju je jedan od grofova Celjskih, i to vjerojatno Herman (što zaključuje po grbovima te obitelji koji su bili uklesani u kamen i uzidani u crkveni svod), svetište je oblikovano u stilu stare gotike, što je potvrđivalo i to što je kameno svetohranište u svetištu sa strane evanđelja ukrašeno finom gotičkom rezbarijom i postavljeno na kameno podnožje. Dalje piše da je nekada ovo bila vrlo velika crkva, ako se gledaju arhitektonske proporcije, s tri lađe nadsvođene svodovima i s tri kamena stupa sa svake strane, a da je jedna od tih lađa, gledano s ulaza na desnoj strani, prilično smanjena, vjerojatno zato što je u vrijeme navale luteranske sljedbe bila napuštena i razrušena, a, kad su kasnije Lutherovi pristaše potisnuti, njoj je i netaknutom svetištu pridodano tijelo crkve, i to 1625. g., kako se vidi na natpisu urezanom na poprečnu gredu uzidanu u prednju

stranu svetišta. Za lađu navodi da je neproporcionalna i nepravilna¹⁸. Bedeković je ponovo posjetio ovu crkvu neposredno nakon obnove koju je proveo župnik Ivan Dollar, najvjerojatnije 1749. g., jer navodi da je to bilo u dvanaestoj godini njegova vođenja župe¹⁹. Ivan Dollar bio je župnik u Mihovljanu od 1737. do 1759. g.²⁰. Bedeković navodi: župnik je dao razrušiti cijelo tijelo crkve, te je podigao novo (koje je prilično prostrano i osvjetljeno), uz netaknuto svetište, crkva ima dvije lijepe kapele sa svake strane i dolični kor, izgrađena je po arhitektonski izmješrenim ravnim linijama, izgrađeni su svodovi i dodan je zvonik, nove oltare dobiva 1748. g., novi župni dvor nastaje 1749. g. (ali ne na obronku brda iza svetišta, gdje je stajao prije, nego na proplanku koji mjesna cesta dijeli od crkve, među ostalim kućama), te navodi da je drven, ali ojačan čvrstim gredama²¹. Kanonik Vuk Kukuljević obavio je kanonsku vizitaciju Međimurja 1747. g., a za mihovljansku crkvu navodi: uz staro svetište dobiva novu lađu i dvije bočne kapele, cijela je crkva nadsvođena i pokrivena crijepom, ima samo glavni oltar u svetištu, zidovi joj još nisu ožbukani, jer radovi nisu dovršeni, treba podići novi toranj, jer za oveću crkvu nije pogodan stari u kojem se nalaze tri zvona, oko crkve postoji groblje, koje je slabo ograđeno, a osvrnuo se i na novi župni dvor koji je podigao župnik Dollar²². Zagrebački biskup Josip Galjuf došao je 1779. g. u Čakovec, zajedno sa kanonikom Antunom Zlatarićem, koji je tom prigodom obavio kanonsku vizitaciju, te ovu crkvu opisuje kao: zidanu, ožbukanu, dostojno pobijeljenu, dugu 9, široku 4, a u svetištu 2 i pol hvata²³, nad cijelom je crkvom zidani svod, popločena je ciglom, dobro pokrivena crijepom, na krovu ima dva križa, na istočnoj strani nalazi se glavni oltar, a na zapadnoj ulaz u crkvu, propovjedaonica je ukusno obojena, na koru se nalaze dobre orgulje, ima tri ispovjedaonice, u crkvi su dvije grobnice, od kojih se veća nalazi u lađi, a manja u kapelici, osim glavnog oltara sv. Mihovila u crkvi je još pet oltara (posvećeni sv. Mirku, Bezgrješnom začecu BDM, sv. Krispinu, sv. Josipu i Žalosnoj Majci Božjoj), južno od svetišta nedavno je sagrađena sakristija koja je duga 2 i pol, a široka 1 i pol hvata²⁴, u zidanom su tornju tri zvona, staro groblje nalazi se oko župne crkve, a novo je udaljeno oko 300 koraka²⁵. Iste godine navodi se i da crkva uz svetište dobiva kapelu Marije Dolorose²⁶, te da na zvoniku ima dvostruku »kop-

18 Bedeković, J. (1752): *Natale solum magni ecclesiae doctris sancti Hieronymi ...*, Wiener Neustadt, 270.

19 Isto: 270.

20 V. Kalšan: »Mihovljan 1203-2003«, Čakovec, 2003. g., str.41.

21 Bedeković, J. (1752): nav. dj.: 270.

22 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 202; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 133.

23 Prema ovom vizitatoru, crkva je bila dugačka oko 17,06 m, dok joj je širina lađe iznosila oko 7,58 m, a svetišta oko 4,74 m.

24 Prema ovom vizitatoru, sakristija je bila dugačka oko 4,74 m, a široka oko 2,84 m.

25 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 210.

26 Horvat, A. (1956.): nav. dj.: 53.

14 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 162; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 132.

15 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 179-180; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 132.

16 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 190; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 133.

17 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 198; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 133.

ulu« od crveno obojene šindre, koja na vrhu ima zvjezdasti križ s likom sv. Mihovila Arhandela²⁷. Zagrebački kanonik Stjepan Kološvari obavio je kanonski pregled čakovečke župe 1793. g., te navodi da je groblje na brežuljku blizu crkve sv. Mihovila, a da u Mihovljanu više ne postoji župni dvor²⁸. Zagrebački biskup dr. Maksimilijan Vrhovec obavio je kanonsku vizitaciju čakovečke župe 1822. g., a mihovljansku crkvu samo usput spominje, kad navodi da je tada njezin crkveni starješina (skrbnik ili sekulator) bio Juraj Magdalenić²⁹. S obzirom na to da navodi i podatak da orguljaš u njoj obavlja službu, možemo zaključiti da je crkva u njegovo vrijeme još bila pogodna za obavljanje liturgije. Pri kanonskoj vizitaciji Ivana Vahtarića 1841. g. kanonik je zapisao da na području čakovečke župe postoje dvije javne kapele, i to sv. Vida i sv. Roka, te bivša župna crkva sv. Mihovila³⁰. Iz ovoga možemo zaključiti da je crkva u vrijeme njegova posjeta još stajala, ali ne znamo u kakvom je stanju bila. Međutim, prema katastarskoj skici iz 1859. g. jasno se vidi da crkva tada više ne postoji, jer je na njezinom mjestu ucrtan voćnjak (sl. 1). Nije naveden vlasnik parcela na kojima su se nalazili crkva, stari župni dvor i groblje (k. č. 191, 192), a vlasnik parcela sjeverno od crkve na kojima je sredinom 18. st. izgrađen novi župni dvor jest Franjevački samostan iz Čakovca, koji je i pravni sljednik mihovljanske župe. Crkva se najvjerojatnije urušila od dotrajalosti kao posljedice neodržavanja, a materijal je raznesen i ugrađen u okolne kuće. Valent Morandini stariji osnovao je 1884. g. ciglanu u Mihovljanu³¹, što se pokazalo presudnim za sudbinu ostataka ove crkve.

ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Eksploatacija gline u Mihovljanu započeta još 1884. g. ozbiljno se približila temeljima stare župne crkve sv. Mihovila Arhandela 1953. g., a radnici ciglane su pri iskopu nailazili na grobove. Brzom reakcijom i zalaganjem Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, Gradskog muzeja u Varaždinu i Muzejskog društva iz Čakovca, kao i tek osnovanoga Gradskog muzeja u Čakovcu, provedena su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji srušene crkve sv. Mihovila Arhandela u Mihovljanu. Nekoliko dana prije početka prve kampanje istraživanja lokaciju srušene crkve u Mihovljanu posjetila je A. Horvat, koja je tada na terenu vidjela da su naišli na zid od lomljenog kamena koji je bio zaliven solidnom žbukom s komadima opeke³². Nalazio se u šljiviku³³

koji je bio prodan ciglani »Naprijed« za eksploataciju. Kako je ta parcela bila samo 10 m od mjesta gdje se eksploatira zemlja, Konzervatorski zavod iz Zagreba zabranio je ciglani daljnji iskop na tom dijelu, te je odredio da se provedu arheološka iskopavanja i istraživanja³⁴.

Zaštitna arheološka istraživanja 1953. g.

Prva zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji srušene župne crkve u Mihovljanu provedena su 31. kolovoza i 1. rujna 1953. g. Ta su istraživanja vodili kustosi Gradskog muzeja Varaždin Stjepan Vuković i prof. Mira Ilijanić. Prvog dana otvoreno je 12 m temelja sjevernoga crkvenog zida crkve da se po mogućnosti dobije duljina lađe. Drugog dana radili su samo s dva radnika, a tada je otvoren dio istočnog zida u duljini od 3 m, te dvije sonde na zapadnoj strani, gdje se, prema izjavama okolnih seljaka, pretpostavila lokacija pročelja. Na zapadnoj strani na dubini od 75 cm naišli su na kamen, koji su determinirali kao crkveni pod. Od lokalnog su stanovništva doznali da je teren bio mnogo puta prekopavan, jer su tu mještani vadili kamen i ugrađivali ga u temelje svojih kuća, a mjestimično su vadili i cijele dijelove temelja. Tada je u susjednom dvorištu nađeno nekoliko komada profiliranog kamena, od kojih je jedan bio vrlo bogate gotičke profilacije (vjerojatno dio glavnog portala; mještanim ga je i iskopao na zapadnoj strani). Troškove ovog, prvog istraživanja pokrio je tadašnji Konzervatorski zavod iz Zagreba, dok je sredstva za druga istraživanja, provedena od 7. do 11. prosinca 1953. osiguralo Muzejsko društvo iz Čakovca. Za ta istraživanja ciglana je dala osam radnika koji su inače radili kao sezonski radnici na iskopu gline. Nastavilo se s otvaranjem temelja uz sjeverni zid prema zapadu, kako bi se dobila duljina crkve. Visina očuvanosti temelja nije bila jednaka, tako da su na istočnoj strani oni bili neposredno ispod površine zemlje, dok su u smjeru zapada sve više padali, tako da je iskop na zapadnoj strani crkve iznosio 1,80-2 m. Zaključili su da je razlog ovakvog stanja u ranije spomenutom vađenju materijala za izgradnju kuća mještana. Širina crkve nije bila determinirana, jer nije pronađen spoj zapadnog i južnog zida. Zapadni je zid tekao prema jugu u duljini od 11,80 m, gdje se prekida. Prema izjavi mještana koji je ovdje vadio materijal, taj se zid nastavlja dalje prema jugu, ali u ovoj fazi nije bio dalje iskopavan. Iskopavanja su provedena i na istočnoj strani kako bi se otkrili temelji samoga svetišta. Tada je pronađen zid istočnije od onog od kamenih kvadri koji je bio na površini terena (zid od kamenih kvadri najvjerojatnije je istočni zid istražen u prvim istraživanjima), no za njega je pretpostavljeno da je mlađi, jer je građen od opeke i kamena, te je obilno povezan žbukom. Idući prema JI, ti se temelji gube, a na istoj se razini pojavio uski

27 Isto: 90.

28 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 216.

29 Isto: 250-251.

30 Isto: 252.

31 Kalšan, V. (2000): *Gradansko društvo u Međimurju*, Čakovec, 135.

32 Putna bilježnica br. 10, str. 184; Ostavština Anđele Horvat, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu

33 Vlasnik šljivika bio je Franjo Vidović, ratar iz Mihovljana, kućni broj 119, broj zemljišnog uloška 403/a, katastarski broj 21/3.

34 Dopis Konzervatorskog zavoda u Zagrebu od 28. 8. 1953.

5 Pogled na očišćene temelje crkve sv. Mihovila; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16872)

View of the cleared foundations of St Mihovil Church; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for cultural heritage INDOC activities, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no.:16872)

četverokutni zid, također zidan ciglom i kamenom. Širina svetišta, uzevši u obzir navedeni tanki zid, bila je 10,20 m. U liniji od JI prema JZ pokušalo se dobiti temelje južnoga crkvenog zida. Tu je nađen fragment zida, koji po svojoj prilici potječe iz zadnje pregradnje lađe u 18. st., građen ciglom i žbukom, s mjestimično umetnutim kamenjem uzetim iz stare gotičke građevine. Nakon toga iskopavali su od svetišta prema lađi, uz kamene temelje kojima su sa strane lađe prizidani dijelovi od cigle. Tada je pronađen i veliki kamen gotičke profilacije, za koji su pretpostavili da je dio trijumfalnog luka. Od ovih, prvih istraživanja nisu nam se očuvale fotografije, a podaci su dobiveni iz dopisa koji je Gradski muzej iz Varaždina uputio Konzervatorskom zavodu u Zagrebu³⁵. Uz drugi dopis³⁶ bio je priložen i tlocrt, najvjerojatnije skica iskopa, ali on se nije očuvao. Zbog kratkoga trajanja tih istraživanja iskopi su najvjerojatnije bili provedeni samo uz zidove, i to na dubini koja je bila potrebna da se oni determiniraju kako bi se dobila tlocrtna dispozicija ostataka arhitekture. Na fotografijama koje nastaju 1954./55. g. od zidova pronađenih 1953. mogu se identificirati sjeverni (zid I-Z) i krajnji zapadni crkveni

zid (zid 7). Prema rezultatima ovih istraživanja, duljina je crkve iznosila 23,80 m, što ne odgovara duljini koju je zabilježio vizitator 1779.g. koja iznosi oko 17,06 m. Razlog tomu može biti taj što je u duljinu najvjerojatnije uključen i recentniji zid pronađen istočno od zida građenog kamenom. Također širina svetišta od 10,20 m uključuje i neku dogradnju s južne strane (sakristija ili kapela).

Zaštitna arheološka istraživanja 1954. – 1955. g.

Nakon ovih, prvih istraživanja stalo se s radovima, sve dok u okviru svojih radova ciglana nije potkraj 1954. g. iskopala jedan dio temeljnog zida kod svetišta. O devastaciji je A. Schulteis odmah izvijestio Konzervatorski zavod u Zagrebu, koji je ciglani »Naprijed« izdao obustavu radova, te organizirao komisijski pregled na terenu. Tada je određeno da će se iskopavanja nastaviti pod kontrolom stručnjaka, uz uvjet da se otvori cijeli kompleks, odnosno prostor između južnog i sjevernog uzdužnog temeljnog zida. Naloženo je da se nakon toga obave fotografiranje i arhitektonsko snimanje, te da se zatim otvore temelji i izvade kamene gotički fragmenti upotrijebljeni kao građevni materijal, koji će se predati na čuvanje čakovečkom muzeju. Ciglana je dala besplatno ekipu od četiri radnika, koji su pod nadzorom

35 Dopis Gradskog muzeja iz Varaždina od 2. 9. 1953.

36 Dopis Gradskog muzeja iz Varaždina od 14. 12. 1953.

6 Dio temelja crkve sv. Mihovila s istočne strane; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16878)

Part of the foundation of St Mihovil Church from the eastern side; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for cultural heritage INDOK activities, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no.:16878)

7 Sjeverozapadni dio temelja crkve sv. Mihovila; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16880)

North-western part of the foundations of St Mihovil's Church; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for cultural heritage INDOK activities, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no.:16880)

direktora čakovečkog muzeja A. Schulteisa oprezno skidali zemlju s temelja u cijeloj širini idući od istoka prema zapadu. Po uputi Konzervatorskog zavoda radove je 2-3 puta tjedno nadzirala prof. M. Ilijanić, kustos varaždinskog muzeja. Napredovalo se prilično sporo zbog ružnog i hladnog vremena, pa se tek nakon šest tjedana uspjelo skinuti zemlju i osloboditi temelje. Pronađene strukture fotografirao je predstavnik Konzervatorskog zavoda Nino Vranić, a mjere su uzeli ing. arh. G. Jurišić i prof. Lučić³⁷, ali nije poznato je li na osnovi njihovih mjerenja ikada izrađen tlocrt. Od dokumentacije o istraživanjima 1954./55.g. nije se očuvalo gotovo ništa, osim fotografija³⁸, nekoliko dopisa prije početka istraživanja i bilješke prof. Lučića³⁹.

Bilješka je prof. B. Lučića važna jer daje podatke o strukturi i rasporedu pronađenih temelja (sl. 5), ali, nažalost, tu nisu navedene nikakve mjere. Datirana je u 1959. g., ali je mogla nastati najkasnije 1955. g., jer su tada svi zidovi, osim djelomično zida I-Z i zida 7, rastavljeni. Zapisao je da je očuvan krajnji temeljni zid, struktura je lomljenac + malo opeke. Ovo je najvjerojatnije zid koji vidimo na fotografiji krajnje lijevo uz sam rub iskopa (sl. 5), orijentacije I-Z. Zidovi koje je on opisao u bilješci će u daljnjem tekstu biti numerirani radi lakšeg snalaženja, dok će se ovaj zid navoditi kao zid I-Z. Dalje navodi da

37 Ilijanić, M. (1957): nav. dj.: 107-108.

38 Fotografije čuva Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine.

39 Sva uporabljena dokumentacija čuva se u Topografskoj zbirici Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Upravi za kulturni razvitak, Odjelu za INDOK poslove kulturne baštine, Središnjem arhivu.

se od tog zida prema jugu nalaze dijelovi više zidova u smjeru S-J (sl. 5), i to prvi od istoka prema zapadu (zid 1): lomljenac + cigle; drugi (zid 2): lomljenac + cigle; tri (zid 3): lomljenac + cigla + gotički spolij (na jednoj klesarski znak); četvrti (zid 4): lomljenac + cigla; peti (zid 5): uz sjeverni zid opeka, zatim zadebljanje od cigle, lomljenaca i spolija; šesti (zid 6): od opeke i lomljenca, zatim se izbočuje prema istoku sa strukturom spolija; sedmi (zid 7): lomljenac + opeka. Ti se zidovi vide na fotografiji (sl. 5), osim zida 7 koji se samo djelomično nazire, jer je fotografija snimljena s povišenog terena, pa ga zaklanja rub iskopa. U daljnjem tekstu pokušat će se detaljnije identificirati zidovi koji se spominju u bilješci. Zidovi 1 i 2 (zdesna nalijevo) nalaze se uz zid I-Z, koji na južnoj strani ima zadebljanje temelja (sl. 6).

Na fotografiji (sl. 7) vidimo zidove (zdesna nalijevo) 3, 4 i 5, a ispred zidova 5 i 4 vidi se još jedan zid (zid 8). Lučić u bilješci navodi da se peti zid izbočuje prema istoku (deblja) i tu ima spolija, zatim se nadovezuje na jedan temelj prema jugu (temelj stuba?) koji je bez spolija?; isto tako taj peti zid deblja prema zapadu, gdje se približava opet jednom temeljnom zidu prema jugu čija struktura ima spolija. Prema fotografiji čini se da su zidovi 4 i 8 u donjoj zoni spojeni (možda polukružno). Za šesti se zid navodi da deblja prema istoku (strukturna udebljanja ima spolija) zatim se u daljnjem produljenju prema jugu to odeblijanje uvlači, a malo dalje, još prema jugu ponovo deblja. To je, zadnje udebljanje (cigla i malo lomljenca) u osi prije spomenutih zasebnih temelja, ali se na fotografiji (sl. 5) ta udebljanja

8 Pogled na grobnicu crkve sv. Mihovila; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16883)

View of the crypt in St Mihovil Church; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for cultural heritage INDOK activities, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no.:16883)

9 Zidovi na južnoj strani, krajnje lijevo grobnica 1; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16881)

Walls on the west side, far left crypt 1; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16881)

ne mogu jasno vidjeti. Zid još dalje teče prema jugu, a na njega se nadovezuje zid (zid 9) iste osnovne strukture prema zapadu, koji ima prvo odebljanje prema istoku (sl. 5). Taj se zid smjerom I-Z nadovezuje na sedmi zid smjera S-J. Prema fotografiji (sl. 5), ti zidovi građeni su dosta pravilno, te se čini da pripadaju istoj građevnoj fazi, kao i zid koji od spoja zidova 6 i 9 ide dalje prema jugu (zid 10). U bilješci se navodi da se dalje prema jugu nalazi, u dužini spomenutih posebno spojenih temelja, prostor zidan opekama, koji se prema visini završava u svod, grobnica (sl. 8).

To je grobnica 1, koja je na fotografiji (sl. 5) već rastavljena, a nalazila se istočno od zida 10. Može se vidjeti i na drugoj fotografiji (sl. 9), na kojoj se vidi uzdužni zid (zid 10; istočna strana zida), na koji se spajaju tri zida orijentacije I-Z. Zidove ćemo numerirati kao zid 11, 12 i 13 (slijeva nadesno). Zidovi 11 i 12 pripadaju grobnici 1, dok se sjeverno od zida 13 nalazi zid 8. Prof. Lučić u bilješci navodi da se zapadni zid (zid 7) smjera S-J pred osi grobnice gubi, pa se opet pojavljuje nešto južnije od osi grobnice i teče dalje prema jugu, dok se na njega ne nadoveže krajnji južni zid (zid 14) ove strukture: lomljenac, opeka + spolij. Taj, južni zid (zid 14) teče prema istoku do početka zida grobnice (zid 11), a njemu usporedo, gdje završava zid grobnice na zapadu, nadovezuje se u tome smjeru S-J zid od opeke i spolija (zid 10), koji povezuje ta dva paralelna zida (sl. 10).

S obzirom na to da je zapadni zid bio istražen u duljini od 11,80 m u iskopavanjima 1953. g., najvjerojatnije je to upravo ovaj zid 7, koji se naglo prekida u osi zida 12, ali se poslije nastavlja prema jugu i spaja se sa zidom 14 (sl. 5).

Pred kraj bilješke navedeno je da se još ističe temelj koji posebno stoji u sjeverozapadnom kutu prostora koji stvaraju zapadni (zid 7) i južni krajnji zid (zid 14), kao i unutarnji zid koji povezuje zapadni zid grobnice s južnim krajnjim zidom. Taj je temelj ovakve strukture: lomljenac, opeka + spolij, a na fotografijama (sl. 5, 10) ti se temelji tek naziru, jer se tu tek započelo s iskapanjem. Uz južni zid prema zapadu prislonjen je dio $\frac{3}{4}$ temelja strukture lomljenac + opeka (sl. 10).

M. Ilijanić⁴⁰ navodi da se nakon dokumentiranja započelo s otvaranjem temelja i vađenjem obrađenih kamenih fragmenata. Nađeno je mnogo komada gotičkih rebara, dijelovi stupova i profiliranog kamenja. Otvaranje temeljnih zidova barokne lađe, gdje je građevni materijal pretežno cigla izmiješana samo sporadično s komadima kamena bivše gotičke crkve, išlo je razmjerno lako, dok je dio jakoga gotičkog sjevernog zida svetišta građen od velikih kamenih blokova bio toliko čvrst da je ciglana odustala od toga da ga makne (sl. 11). Taj je zid ostavljen kao i dijelovi zapadnoga pročelnoga temeljnog zida, koji je postojao samo fragmentarno.

Kako ciglani nije bilo potrebno daljnje oslobađanje prostora, nije htjela više osigurati radnike, a materijalnih sredstava za daljnje istraživanje nije bilo, pa su radovi stali⁴¹. Prema fotografijama možemo zaključiti da je teren postupno snizivan (sl. 12), te da su zidovi u potpunosti rastavljeni (sl. 13).

40 Ilijanić, M. (1957): nav. dj.: 108-109.

41 Isto: 108-109.

10 Pogled na temeljne zidove crkve sv. Mihovila za vrijeme arheološkog iskopa; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16845)

View of the foundations of St Mihovil Church during archaeological excavations; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16845)

11 Sjeveroistočni dio temelja crkve sv. Mihovila u vrijeme rušenja (zid I-Z); (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16840)

North-East part of the foundations of St Mihovil Church at the time of demolition (wall I-Z); (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16840)

12 Pogled na temelje crkve sv. Mihovila s juga; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16882)

View of the foundations of St Mihovil Church from the south side; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16882)

13 Pogled na zid I-Z i grobnicu 2 nakon uklanjanja zidova od opeke i spolija (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 55208)

View of wall I-Z and crypt 2 after the removal of the walls made of brick and spolia (Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 55208)

Nakon što su svi zidovi od opeke uklonjeni, pri snizivanju terena istraživači su naišli na drugu grobnicu (sl. 13, 14) kojoj je zid I-Z sjeverni zid, a prema fotografiji (sl. 14), ona je zauzimala prostor između tog zida i zidova 4 i 13, ali ne možemo biti sigurni gdje je završavala prema zapadu, jer je fotografija snimljena tijekom radova. Nisu poznate okolnosti nastavka rada ciglane, ali teren na

kojem se nalazila crkva najvećim je dijelom snižen iskopom ciglane do podnožja brežuljka. Ostao je samo manji dio neposredno uz današnju ulicu, koji približno odgovara lokaciji zida I-Z, koji nije uklonjen 1955. g., ali nije poznato kakvi su zahvati provedeni na tom dijelu poslije. Prema današnjemu stanju na terenu, ciglana se proširila i na južni dio susjedne zapadne parcele, koja je na katastarskoj

14 Pogled na grobnicu 2 (lijevo uz zid I-Z) u vrijeme iskopa; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16845)

View of crypt 2 (left along the I-Z wall) at the time of excavation; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16845)

15 Pogled na iskop ciglane; zemunica s nalazom pepela i keramike; (foto: A. Schulteis, 1958., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 19307)

View of the brickyard excavations; dugout with finds of ash and ceramics; (photo by A. Schulteis, 1958; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 19307)

skici iz 1859. g. (sl. 1) označena kao k. č. 189, i na zelenu površinu južno i istočno od nje. Nije nam poznato je li tada obavljan bilo kakav arheološki nadzor, ali su i dalje morali nailaziti na arheološke nalaze. Eksploatacija se na taj dio, međutim, nije proširila do 1958. g., kada su radnici ciglane naišli na zemunicu s nalazom pepela i keramike (sl. 15).

Susjednu kuću zapadno od crkvenih temelja (sl. 3), koja je na katastarskoj skici iz 1859. g. označena kao k. č. 188 (sl. 1), prema sjećanju mještana, nije uklonila ciglana, nego su je poslije zbog dotrajalosti srušili nasljednici, što bi značilo da je lokalitet zapadno od pročelnoga zida crkve ostao očuvan. Ovo je potvrdio i S. Vidović iz Mihovljana koji je sudjelovao u ovim istraživanjima kao djelatnik tadašnje ciglane. On se, nažalost, ne sjeća jesu li preostali zidovi naknadno uklonjeni, ali je zanimljiva njegova priča o podzemnom tunelu pod crkvom koji je bio zidan i toliko visok da se u njega moglo normalno ući (grobnica 2?).

Zbog nepotpune dokumentacije i malo dostupnih podataka teško je rekonstruirati tlocrt crkve i prepoznati građevinske faze koje spominju vizitatori. Od svih koji su pohodili ovu crkvu tijekom stoljeća jedino Bedeković navodi da je lađa trobrodna i da ima svodove, te tri kamena stupa sa svake strane, dok ostali vizitatori spominju bočne kapele. Međutim, u vrijeme Bedekovićeva posjeta lađa je bila jednobrodna, ali je imala na južnoj strani, kako on navodi, lađu koja je prilično smanjena. Ta je, južna lađa najvjerojatnije bočna kapela, odnosno dvije bočne kapele koje spominje vizitator 1688. g. Moguće je da polustupovi čiji su dijelovi pronađeni u arheološkim istraživanjima

potječu iz lađe, te da je zapravo njih Bedeković vidio tijekom posjeta, a prepoznao ih je kao zazidane stupove trobrodnog objekta. Prema dostupnim podacima, tijekom istraživanja nisu pronađeni dijelovi stupova, a u prilog ovoj tezi ide i činjenica da su dijelovi polustupova ugrađeni kao spoliji u bočnim kapelama koje nastaju nakon rušenja lađe (sl. 10), kada svetište nije dirano. Nepravilnost i neproporcionalnost lađe, kako ju je on opisao, najvjerojatnije se odnosi na bočnu kapelu ili kapele, koje su naknadno prizidane lađi. Ako su gotički polustupovi (službe) stajali u lađi pri njegovu posjetu, tada 1625. g. nije u potpunosti izgrađena nova lađa, a natpis na svetištu koji spominje Bedeković odnosi se na izgradnju bočnih kapela ili na neku obnovu. Gotičke trobrodne crkve iznimno su rijetke u kontinentalnoj Hrvatskoj, te je vjerojatnije da se ovdje radilo o jednobrodnom objektu.

Za rekonstrukciju tlocrta gotičkoga svetišta nemamo dovoljno očuvanih podataka, jer su njegovi istočni i južni, te djelomično sjeverni zid devastirani djelovanjem ciglane i prije početka istraživanja 1954. g. Iako je završetak svetišta uništen, možemo pretpostaviti da je ono završavalo poligonalno, ali ne možemo biti sigurni je li bilo oblikovano u formi tzv. kratkog ili dugog kora. A. Horvat je u studenome 1954. g. skicirala svetište crkve kao kratki kor s trostranim završetkom (treba napomenuti da je uz skicu stavljen upitnik)⁴². Analizom podataka iz kanonskih vizitacija do ovakvog oblika svetišta

⁴² Putna bilježnica br. 11, str. 169; Ostavština Anđele Horvat, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu.

16 Ekipa koja je provodila arheološka iskopavanja 1954./55., u sredini A. Schulteis (dokumentacija Arheološkog odjela Muzeja Međimurja Čakovec)

The team that carried out the archaeological excavations 1954/55; in centre A. Schulteis (Documentation of the Archaeological Department of the Međimurje Museum in Čakovec)

17 Zaglavni kamen s grbom Celjskih iz bivše gotičke crkve (dokumentacija Arheološkog odjela Muzeja Međimurja Čakovec)

Headstone with the Celjski coat of arms from the former Gothic church (Documentation of the Archaeological Department of the Međimurje Museum in Čakovec)

došao je i I. Srša⁴³, koji ga tipološki povezuje s onim na kapeli sv. Ane u Plemenščini. Problem pri determiniranju svetišta jest i u tome što nije jasno pripada li zid I-Z svetištu ili lađi, jer nije poznat opseg devastacije što ju je uzrokovala ciglana. Prof. Lučić u svojoj bilješci (prije navedena) navodi napomenu da je »apsidalna partija progutana od strane ciglane«, što se najvjerojatnije odnosi na završetak svetišta i njegov južni zid, a dodatnu potvrdu tomu daje nam M. Ilijanić koja I-Z zid determinira kao zid svetišta⁴⁴. Ako zaključimo da je I-Z zid bio i zid svetišta i zid lađe, tada možemo reći da je crkva sv. Mihovila Arhandela imala jednako široko svetište i lađu, što je dosta rijedak slučaj, jer su gotička svetišta, gotovo u pravilu, uža od lađe.

Od pronađenih zidova gotičkoj fazi izgradnje najvjerojatnije pripadaju zid I-Z, kao sjeverni crkveni zid, i grobnica 2, sa svojim zidovima. Grobnica 2 morala je biti srušena i zatrpana 1747. g., kada na njoj nastaju zidovi 5 i 8, koji imaju gotičke spolije. Ona sa svojim zidovima vjerojatno pripada crkvenoj lađi, a njezina bi širina mogla određivati širinu gotičke lađe (sl. 14). Južni zid grobnice 2 morao je biti pronađen u ovim istraživanjima, jer se on nalazio ispod kote temelja svih ostalih struktura, ali, nažalost, nije nam se očuvala fotografija daljnjeg tijeka iskopavanja. Možda je zid 13 južni zid grobnice, ali bez detaljnije dokumentacije o istraživanjima, ovo ipak ostaje samo na pretpostavci. Možda će se detaljnijom ana-

lizom arhitektonske plastike moći dobiti jasniji prostorni odnosi gotičke građevine. Svi ostali zidovi pripadaju kasnijim pregradnjama. Bedeković navodi da je izgrađena prilično prostrana lađa, ali prema očuvanim temeljima ona nije mogla biti šira od one, gotičke, jer su bočne kapele prostrane, pogotovo ona koju zatvaraju zidovi 7, 9, 10 i 14. Druga bočna kapela koju zatvaraju zidovi 10, 11 i 13 imala je na jednome dijelu svođenu grobnicu, i to između zidova 11 i 12, a spominje je vizitator 1779.g. Nažalost, istočni zid te kapele devastirala je ciglana 1954. g. te se ne može determinirati njezin završetak na toj strani. S obzirom na veličinu bočnih kapela, crkva je morala djelovati prostrano u vrijeme kada ju je Bedeković posjetio, a pogotovo ako se uzme u obzir da je najvjerojatnije imala bočne kapele i na sjevernoj strani, ali, nažalost, istraživanja nisu provedena sjeverno od I-Z zida. Također nije jasna funkcija zidova 1-3, ako prihvatimo interpretaciju da se oni nalaze u unutrašnjosti crkve, odnosno svetišta, pogotovo stoga što je riječ o zidovima koji su poprilično masivni. Oni svakako ne pripadaju gotičkoj fazi, zbog načina gradnje i spolija.

Ova su istraživanja provedena brзом reakcijom i zalaganjem Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, Gradskog muzeja u Varaždinu i Muzejskog društva iz Čakovca, kao i tek osnovanog Gradskog muzeja u Čakovcu, te svakako treba ponovno spomenuti požrtvovnost Aleksandra Schulteisa koji je s radnicima provodio iskopavanja tijekom cijele zime 1954. na 1955. g. (sl. 16), Stjepana Vukovića i Miru Ilijanić, te posebno Anđelu Horvat, Gretu Jurišić i Branka Lučića.

43 . Srša, I. (1994.): nav. dj.: 134 - 135.

44 . Ilijanić, M. (1957.): nav. dj.: 108 - 109.

18 Ulomak kamenoga crkvenog namještaja iz gotičke crkve sv. Mihovila, najvjerojatnije gornji dio svetohraništa; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16854)

Fragment of the church stone furniture from the Gothic church of St Mihovil, most probably the upper part of the tabernacle; (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16854)

19 Gornji dio gotičke kustodije iz crkve sv. Mihovila, koji je postavljen na dio polustupa sa službom; (foto: Nino Vranić, 1954., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 17532)

Upper part of the Gothic custodia from the Church of St Mihovil which was placed on part of the semi-column for holding church services; (photo by Nino Vranić, 1954; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16845)

Pokretni nalazi

Tijekom istraživanja pronađen je relativno velik broj fragmenta arhitektonske plastike, uzimajući u obzir činjenicu da je gotovo stotinu godina s lokacije vađen građevni materijal za izgradnju okolnih kuća. Od nalaza imamo: zaglavni kamen, svodna rebra, dijelove mrežišta prozora (bifora), fragmente prozora, poligonalne polustupove (trijumfalni luk), okrugle polustupove, okrugle polustupove klesane zajedno sa službom, službe, baze polustupova i službi, konzole, polukapitele i dr. Ovdje će biti prikazani samo najreprezentativniji nalazi kamene arhitektonske plastike, jer njihova detaljnija obradba nije predmet ovog rada, a rabić će se fotografije nastale 1950-ih.g.

Za pobliže datiranje gotičke građevine ključan je nalaz zaglavnog kamena (sl. 17), koji na okrugloj ploči ima štit okružen finom vegetabilnom dekoracijom, a iz njega zrakasto izlazi osam rebara kruškasta presjeka. Prema njemu zaključuje se da je crkva imala zvjezdasti⁴⁵, odnosno jednu od njegovih inačica, kitasti svod⁴⁶. Na štitu je slovo M u gotičkoj majuskuli ispod kojeg je šesterokraka zvijezda, a sa svake strane štita nalazi se još po jedna zvijezda (grb obitelji Celjski). Time se jedna faza izgradnje datira u vrijeme obitelji Celjski, koji dobivaju Međimurje 1405. g.⁴⁷

Pronađena je i kamena ploča sa slijepim gotičkim arkadicama, *masswerkom* (sl. 18), koja je prepoznata kao

dio faldistorija⁴⁸, ali je najvjerojatnije riječ o gornjem dijelu kustodije (svetohraništa). Najbliži se primjer nalazi u starome svetištu crkve sv. Nikolaja u Murskoj Soboti, samo što ono još ima po jednu fjalicu sa svake strane. S obzirom na to da se to svetohranište u Murskoj Soboti datira u razdoblje oko 1390. g.⁴⁹, i ovo, mihovljansko moralo bi okvirno pripadati tomu vremenu, iako je ovo dosta raširen način dekoracije koji se primjenjuje u širem vremenskom rasponu, pa ga tako u malo izmijenjenom obliku nalazimo i na ormariću s nišom kustodije u Podturnu, koja se datira u drugu polovinu 15. st.

Drugo pronađeno svetohranište (sl. 19), najvjerojatnije ono koje spominje Bedeković, tada bi pripadalo drugoj, kasnijoj, gotičkoj fazi izgradnje. Ono u gornjoj zoni ima natpis u gotičkoj majuskuli koji je pročitao kao *hic est servatum corp/us i/esu/ x/sti/ dom/ini eu charisticum*⁵⁰, odnosno *hic est servatu(m) corp(us) d(omini)*⁵¹. Zanimljiva je i konzola s ljudskim likom (sl. 20), koja prikazuje čovjeka s torbom, ali je, nažalost, jako oštećena.

Pronađeni polukapitel (sl. 21) ima na sebi istovjetnu vegetabilnu dekoraciju kao i još jedna konzola koja je pronađena u ovim istraživanjima (sl. 22), te svakako pripadaju istoj fazi. Upravo ta konzola nije konstrukcijski element svoda, pa najvjerojatnije potječe s kustodije ili ne-

45 Srša, I. (1994.): nav. dj.:134.

46 Balog, Z. (2004): nav. dj.: 50.

47 Horvat, R. (1993.): nav. dj.: 44.

48 Ilijanić, M. (1957): nav. dj.: 108.

49 Štefanac, S. (1997): Gotska arhitektura v Prekmurju, *Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave*, Murska Sobota, 74.

50 Ilijanić, M. (1957): nav. dj.: 108.

51 Horvat, A. (1956.): nav. dj. 54.

kog elementa crkvenog namještaja. Njezina je dekoracija gotovo istovjetna onoj u gornjoj zoni kustodije iz župne crkve Sv. Trojstva u Nedelišću, koja se datira relativno kasno, u 16. st.

Velik dio pronađene arhitektonske plastike s ovog lokaliteta može se povezati s parlerijanskim utjecajima, koji na ove prostore prodiru dolaskom obitelji Celjski. Ovakvu interpretaciju pojedinih nalaza dali su već prije A. Horvat, I. Srša i Z. Balog. Tijekom ovih arheoloških istraživanja u Samostanskoj kronici Franjevačkog samostana u Čakovcu zapisano je da je nađeno dosta brončanih medalja, križića iz grobova pokojnika u kripti i okolo crkve⁵², a oni koji se danas čuvaju u Muzeju Međimurja u Čakovcu okvirno se mogu datirati u drugu polovinu 17. i 18. st.

Na osnovi svih dostupnih podataka možemo zaključiti daje crkva sv. Mihovila Arhandela u Mihovljanu u gotičkom razdoblju najvjerojatnije bila jednobrodna građevina kojoj su i lađa i poligonalno završeno svetište bili iste širine, te da poslije dobiva bočne kapele. S obzirom na pronađene dijelove arhitektonske plastike, možemo zaključiti da je, barem u jednoj fazi, imala svodeno i svetište i lađu (polustupovi iz lađe, službe, polukapiteli, konzole), ali to bi trebala potvrditi daljnja analiza arhitektonske plastike.

PRIJEDLOG BUDUĆIH ZAHVATA

Danas se na terenu može vidjeti da je ciglana veći dio terena na kojem se nalazila crkva snizila svojim iskopom do podnožja brežuljka, dok je samo manji dio očuvan, ali je deniveliran. Postoji mogućnost da zid I-Z i dio zida 7 ipak nisu u potpunosti uklonjeni, ali, budući da ne možemo biti sigurni u to, preporuka je da se oni pokušaju locirati georadarom, te da se na toj lokaciji otvori sonda, kako bi se utvrdilo stvarno stanje. Osim toga, iskopavanja nisu išla sjeverno od zida orijentacije I-Z koji je interpretiran kao krajnji sjeverni crkveni zid, pa bi na tom dijelu lokalitet mogao biti kolikotoliko očuvan, unatoč manjoj denivelaciji. Kako je postojeće očuvanih struktura *in situ* dosta upitno, a denivelacije je teško odrediti, preporuka je da se provede 3D skeniranje mikrolokacije kako bi se na temelju referentnih točaka usporedilo stanje terena 1950-ih godina s očuvanih fotografija i današnje stanje. Pozornost treba obratiti i na iskope na okolnim parcelama, pogotovo na onu zapadno od temelja crkve, zbog mogućnosti širenja groblja. Budući da je većina crkvene građe raznesena i upotrijebljena za izgradnju okolnih kuća mnogo prije nego se započelo sa zaštitnim arheološkim istraživanjima 50-ih godina, potrebno je prostorno-plan-skom dokumentacijom propisati da se pri uklanjanju starijih građevina u neposrednoj blizini na to obrati pozornost. Za sve nalaze arhitektonske plastike s ovog lokaliteta, koji se danas čuvaju u Muzeju Međimurja Čakovec, potrebno

20 Konzola s figuralnim prikazom iz crkve sv. Mihovila; (foto: Greta Jurišić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16823)

Console with figural scenes from the Church of St Michael, (photo by Greta Jurišić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16823)

21 Polukapitel s florealnom dekoracijom iz crkve sv. Mihovila; (foto: Nino Vranić, 1955., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za kulturni razvitak, Odjel za INDOK poslove kulturne baštine, Fototeka kulturne baštine; inv. br.: 16861)

Semi-capital with floral decoration in the church of St Michael, (photo by Nino Vranić, 1955; Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Directorate for Cultural Development, Department for Information and Documentation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Photo Archives; Inv. no. 16861)

je izraditi katalog kamene plastike u kojemu sve elemente barem okvirno treba datirati na osnovi njihovih stilskih značajki, a oni će biti osnova za determinaciju građevinskih faza crkve. Preporuka je i da se obavi mikroskeniranje svih pronađenih kamenih elemenata kako bi se pokušala izraditi idealna rekonstrukcija unutrašnjosti gotičke građevine, na temelju svih dostupnih podataka.

52 Damiš, I. (1993.): nav. dj.: 771; Damiš, I. (1994.): nav. dj.: 136.

22 Konzola s vegetabilom dekoracijom (dokumentacija Arheološkog odjela Muzeja Međimurja Čakovec)

Console with floral decoration (documentation of the Archaeological Department of the Museum of Međimurje Čakovec)

Literatura

- Balog, Z. (2004.): Lepoglavsko-ptujskogorska grupa i uloga Hermanna Celjskog u difuziji parlerijanske gotike u Hrvatskoj, *Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 47-59
- Bedeković, J. (1752): *Natale solum magni ecclesiae doctris sancti Hieronymi (in ruderibus Stridonis occultatum, probatorum nihilominus historicorum, et geographicorum opinionibus, ac brevis*

Summary

PROTECTIVE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH CARRIED OUT FROM 1953 TO 1955 AT THE SITE OF THE DEMOLISHED CHURCH OF ST MIHOVIL THE ARCHANGEL IN MIHOVLJAN NEAR ČAKOVEC

The church was originally a Gothic building that was partitioned and expanded on a number of occasions. It was the parish church of the city of Čakovec and after the abolition of the parish in 1789 it began to slowly deteriorate until it was demolished, most probably in the mid 19th century. The building materials were dispersed in the subsequent decades and used as secondary material in the construction of surrounding houses. In the immediate vicinity of the demolished church a brickyard began operating in 1884 which proved decisive for the remains of this structure. The archaeological research on the remains of the parish church of St Mihovil the Archangel in Mihovljan undertaken in the period from 1953 to 1955 was the first known preventive archaeological research in the Međimurje region. The reason for initiating the research was the fact that the digging for the needs of the brickyard had almost reached the very foundations of the demolished church. Upon completing the research all the found structures were documented and their deconstruction began so that the gothic spolia could be extracted from them. Due to the application of such methodology in the course of the research, it is not possible today to reconstruct with certainty the layout of the building, however it

illycanae chronologiae adjumento erutum atque cum vita ejusdem purpurati Dalmatae), Wiener Neustadt

- Buturac, J. (1984.): Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU LIX*, Zagreb, 43-108
- Damiš, I. (1993.): O nestaloj crkvi sv. Mihovila u selu Mihovljan kod Čakovca, *Marulić- Hrvatska književna revija* 26/1993,5, Zagreb
- Damiš, I. (1994.): *Iz prošlosti župe Čakovec*, Zagreb
- Frančić, A. (2000.): Prvi spomen Međimurja, *Kaj* 1-2, Zagreb, 61-70
- Horvat, A. (1956.): *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb
- Horvat, R. (1993.): *Poviest Međimurja*, Zagreb
- Ilijanić, M. (1956.): Muzej Međimurja u Čakovcu, *Vijesti društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske* 1, Zagreb
- Ilijanić, M. (1957.): Iskapanja bivše čakovečke župne crkve u Mihovljanu, *Muzeji- muzeološko-konzervatorski časopis* 11-12 1956-1957, Zagreb
- Kalšan, V. (2000.): *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec
- Kalšan, V. (2003.): *Mihovljan 1203-2003*, Čakovec
- Kapun, V. (2009.): *Franjevci u Čakovcu*, Čakovec
- Srša, I. (1994.): O međimurskim srednjovjekovnim župama i njihovim crkvama, *Kaj* 4-5, Zagreb
- Štefanac, S. (1997.): Gotska arhitektura v Prekmurju, *Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave*, Murska Sobota, 71-78

did succeed in preserving a large part of the stone material which primarily dates from the Gothic period. A detailed analysis of the material will most probably provide a clearer perception of the appearance of the building and its construction phases. On the research there is not much preserved documentation which makes it difficult to determine the structure and its dating while some facts on the appearance of the church can be found in the notes on canon visitations by the Zagreb Diocese and in J. Bedeković book published in 1752. The protective archaeological research was the result of the timely reaction of the service for the protection of cultural heritage since the construction of the brickyard could have easily completely destroyed all the foundations of the building. The events from the 1950s are an example how a public interest, such as a cultural property can be sacrificed for another public interest which implies progress and development. The protective archaeological research undertaken in the 1950s on the site of the demolished church of St Mihovil the Archangel in Mihovljan was carried out only owing to the efforts of experts without which we would not have today any information on this valuable cultural property.